

Od skrawka togi do ceremoniału akademickiego

Ceremoniał akademicki i tradycja odgrywają ogromną rolę w życiu polskich uniwersytetów. Ich początki sięgają średniowiecza, czyli okresu powstawania najsławniejszych i najstarszych wyższych uczelni. Są wyrazem tożsamości uczelni oraz powodem do dumy, a ich znajomość i możliwość uczestniczenia w nich dają poczucie przynależności do społeczności akademickiej.

W 1948 r. rektor UMCS prof. dr Henryk Raabe zwrócił się do prof. dr. Franciszka Waltera, rektora UJ z bardzo osobliwą prośbą: *Chcielibyśmy [...] prosić o pomoc ze strony Uniwersytetu Jagiellońskiego – chodziłoby o skrawek materiału z togi Rektora Uniwersytetu. Przypuszczam, że może dałoby się go odciąć gdzieś na skraju. Chodzi zresztą o skrawek bardzo mały*¹.

Powyższy fragment listu, choć może brzmieć nawet dość zabawnie, dotyczył niezwykle ważnej dla młodego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej sprawy. Zdobycie malutkiego nawet fragmentu cennego materiału miało posłużyć jako wzór do zaprojektowania i uszycia togi rektora UMCS, ponieważ do tej pory Uczelnia taką nie dysponowała.

Zadania przebadania sprawy insygniów na Uniwersytecie Jagiellońskim podjął się przebywający akurat w Krakowie prof. Gabriel Brzęk z Wydziału Rolnego. Choć nie zastał rektora prof. F. Waltera, za jego zgodą pozyskał odpowiednie wiadomości od zastępcy sekretarza głównego. Oprócz szczegółowych wytycznych dotyczących uszycia tóg miał również możliwość zapoznania się z bezcennymi insygniami takimi jak berła i łańcuchy oraz zrobienia ich szkiców².

Pierwszy rektor UMCS nie doczekał przygotowania ceremonialnych szat i uniwersyteckich insygniów. W wyniku konfliktu z władzami wynikającego m.in. ze sprzeciwu prof. H. Raabego wobec niszczenia autonomii szkół wyższych 28 stycznia 1949 r. został zmuszony do przejścia na emeryturę³.

23 lutego 1949 r. prof. dr Józef Parnas wystosował prośbę do Ministerstwa Oświaty w sprawie przyznania funduszu w wysokości 473 000 zł na uszycie tóg dla rektora, prorektora, pięciu dziekanów, dwóch pedli oraz na sporządzenie rektorskich insygniów, w skład których miały wchodzić: berło, łańcuch i pierścień. Kwota na te wszystkie przedmioty oprócz insygniów została wyliczona dość dokładnie na podstawie kosztorysu przygotowanego przez krakowskiego krawca Józefa Rojka, którego firma specjalizowała się w tego rodzaju trudnych zamówieniach. A sprawa rzeczywiście do łatwych nie należała. Ze względu na spore trudności związane z pozyskaniem odpowiednich tkanin rozważano nawet zakupienie odpowiedników w białym kolorze i zlecenie ich pofarbowania na właściwy odcień purpury⁴.

Niestety odpowiedź z Ministerstwa Oświaty nie okazała się pomyślna dla Uniwersytetu. Dyrektor Departamentu Szkolnictwa Wyższego i Nauki dr Włodzimierz Michajłow odrzucił

¹ List Rektora UMCS prof. dr. H. Raabego do JM prof. dr. F. Waltera, Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego z 24 V 1948 r., Archiwum UMCS (dalej AUMCS), Sekretariat, sygn. S 251.

² List Profesora G. Brzęka do Rektora UMCS prof. dr. H. Raabego z 31 V 1948 r., tamże.

³ L. Maliszewski, *Henryk Raabe – materialista, idealista, praktyk. Przyczynek do lubelskiej biografii pierwszego rektora Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, w: *Henryk Raabe 1882–1951. Pierwszy rektor Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, red. M. Szumiło, J. Wrona, Z. Zaporowski, Lublin 2017, s. 111.

⁴ Pismo prorektora prof. dr. J. Parnasa do Ministerstwa Oświaty Departament IV w Warszawie z 23 II 1949 r., AUMCS, Sekretariat, sygn. S 251; List Profesora G. Brzęka do Rektora...

wniosek⁵. Władze Uczelni zaczęły więc czynić starania o uzyskanie pomocy od Towarzystwa Przyjaciół Uniwersytetu i Wojewódzkiej Rady Narodowej. Za ich pośrednictwem zwrócono się z prośbą o poparcie inicjatywy przez izby cechowe. Proponowano, by poszczególne izby ufundowały insygnia odpowiednim wydziałom. Izba Lekarska – Wydziałowi Lekarskiemu, Izba Aptekarska – Wydziałowi Farmaceutycznemu, Izba Adwokacka – Wydziałowi Prawa, Izba Lekarsko-Weterynaryjna – Wydziałowi Weterynaryjnemu, Związek Samopomocy Chłopskiej – Wydziałowi Rolnemu, Izba Przemysłowo-Rzemieślnicza – Wydziałowi Matematyczno-Przyrodniczemu, Izba Przemysłowo-Handlowa – rektorowi⁶.

Nie miałym problemem pozostawało w dalszym ciągu pozyskanie samego materiału do uszycia tóg. W związku z tym, że nie udało się zakupić odpowiednich tkanin, władze Uczelni wysłały wiosną 1949 r. zapytania do zakładów włókienniczych w Bielsku i Łodzi w sprawie utkrania wymaganych materiałów. Kwestię tę ostatecznie udało się załatwić pozytywnie. Po dłuższym czasie nadeszła odpowiedź z Państwowych Zakładów Przemysłu Wełnianego, że zamówione materiały są do odbioru⁷.

Zgodnie z wcześniejszymi planami szycie szat ceremonialnych dla rektora, prorektora, dziekanów oraz pedli, również po wcześniejszych uzgodnieniach, zostało zlecone Zakładowi Krawieckiemu Józefa Rojka w Krakowie i już we wrześniu 1949 r., jak donosił mistrz krawiecki, prace były na ukończeniu⁸.

Równolegle czyniono starania mające na celu wyposażenie Uczelni w insygnia władzy akademickiej. Rektor prof. dr Tadeusz Kielanowski powierzył przygotowanie projektu artyście Henrykowi Zwolakiewiczowi, którego oddelegował również do zapoznania się z odpowiednimi obiektami w Uniwersytetach: Jagiellońskim, Poznańskim i Warszawskim. Projekty insygniów uniwersyteckich zostały wystawione w 1950 r. w gabinecie rektora do wglądu i oceny przez pracowników Uczelni oraz młodzież akademicką.

Wykonanie zostało zlecone Spółdzielni Przemysłu Ludowego i Artystycznego „ORNO” w Warszawie, z ramienia której za kształt zamówienia i wykonanie odpowiadał artysta plastyk Adam Jabłoński. Pracownia miała już doświadczenie w tym zakresie, współpracując z innymi uczelniami, takimi jak Politechnika Szczecińska czy Uniwersytet Łódzki. Artysta miał przygotować łańcuch i berło rektorskie, dwa łańcuchy prorektorskie oraz dwie laski pedlowskie. Insygnia były gotowe na inaugurację roku akademickiego 1957/1958⁹.

Wkrótce przyszedł również czas na insygnia dziekańskie, a do realizacji zamówienia ponownie wybrano Spółdzielnię „ORNO”. Niezwłocznie po zaakceptowaniu przez UMCS projektów stworzonych przez artystę plastyka A. Jabłońskiego Spółdzielnia zrealizowała zlecenie. Łańcuchy sporządzone zostały, podobnie jak poprzednie, ze srebra patynowanego z elementami złożonymi i stanowią prace autorskie A. Jabłońskiego. Po dłuższych perturbacjach związanych z trudnościami w realizacji zapłaty wynikającymi z kwestii formalnych transakcja

⁵ Pismo dr. Włodzimierza Michajłowa do Rektoratu UMCS w Lublinie z 22 X 1949 r., tamże

⁶ Pismo z 7 X 1949 r. od Prorektora J. Parnasa do Przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, tamże.

⁷ Korespondencja między władzami rektorskimi UMCS a Zjednoczeniem Przemysłu Wełnianego w Bielsku oraz Dyрекcją Przemysłu Wełnianego w Łodzi w okresie 20 IV 1949 – 17 VI 1949, tamże.

⁸ Korespondencja pomiędzy Rektoratem UMCS a Zakładem Krawieckim Józefa Rojka okresie IV–X 1949, tamże.

⁹ Korespondencja między Rektoratem UMCS a Spółdzielnią Przemysłu Ludowego i Artystycznego „ORNO” w Warszawie z okresu 14 XI 1956 – 28 IX 1957, tamże.

została sfinalizowana, a Uczelnia otrzymała łańcuchy dziekanów Wydziału Prawa, Wydziału Humanistycznego, Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi oraz Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii wraz z kasetami do ich przechowywania¹⁰. Łańcuch dla Wydziału Prawa ufundowała Wojewódzka Rada Adwokacka w Lublinie¹¹.

W 1966 r. pojawiła się inicjatywa ufundowania łańcucha dziekańskiego dla powstałego rok wcześniej Wydziału Ekonomicznego. Pomoc w tym zakresie zaoferowało Towarzystwo Przyjaciół UMCS, przeznaczając środki uzyskane na ten cel od Kraśnickiej Fabryki Wytwarzania Metalowych. W związku z trudnościami materiałowymi Spółdzielnia Przemysłu Artystycznego „ORNO” zaproponowała wykonanie łańcucha w białym metalu, srebrzonym i żółtym¹².

W tym samym roku Jan Ujma, dyrektor Fabryki Wag zaproponował Uczelni sfinansowanie zakupu kolejnego łańcucha prorektorskiego. Trzeci łańcuch skomponowany miał być na wzór poprzednich, jednakże w związku z ciągłymi niedoborami srebra wykonany miał być z białego metalu pokrytego metalem szlachetnym¹³.

Niezwykle ważnym elementem identyfikacji wizualnej szkoły wyższej jest jej herb. Tradycja używania własnych herbów przez uczelnie sięga średniowiecza, kiedy to instytucje te, posiadając osobowość prawną, zyskiwały liczne przywileje i samorządność. Uzyskały również prawo do posiadania takich właśnie cennych, indywidualnych znaków. Nasz herb pojawił się w 1946 r. jako znak umieszczany na okładce czasopisma uniwersyteckiego „Annales”. Następnie zaczęto go używać w innych sferach funkcjonowania Uczelni. Początkowo umieszczano go na drukach uniwersyteckich, a z czasem zaczął pojawiać w obiektach, pomieszczeniach Uczelni i podczas oficjalnych uroczystości. Znajdujący się na znaku orzeł nawiązuje swoim wyglądem do wzorca orła piastowskiego. Wzorując się na herbie Uniwersytetu Jagiellońskiego, wprowadzono dwa berła rektorskie, natomiast symbolika pięciu gwiazd, zaczerpniętych od Uniwersytetu Warszawskiego, oznaczać miała pierwsze wydziały UMCS¹⁴.

Projekt Statutu UMCS z 1974 r. przedstawia herb w następujący sposób: Godłem UMCS jest stylizowany wizerunek orła białego bez nakrycia głowy zwróconej w prawo, z rozwiniętymi skrzydłami oraz z berłem rektorskim przy każdym szponie. Wizerunek ten otoczony jest pięcioma pięcioramiennymi gwiazdami (w kołach), a nadto napisem: PKWN – 1944 – UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej¹⁵.

Ostatecznie dopiero w czasie kadencji historyka prof. dr. hab. Józefa Szymańskiego, w zatwierdzonym Uchwałą Senatu z 19 października 1983 r. pierwszym Statucie UMCS, znalazł się dokładny i obowiązujący od tej pory wzór uczelnianego herbu. Niezbędne korekty plastyczne zostały wprowadzone przez artystę plastyka Henryka Szulca w konsultacji z

¹⁰ Rachunek nr 8 za ust. plast. wystawiony przez Spółdzielnię Przemysłu Ludowego i Artystycznego „ORNO” w Warszawie dla Rektoratu UMCS z 16 III 1962, tamże.

¹¹ Wyciąg z protokołu z posiedzenia Senatu UMCS z 6 czerwca 1962 r.

¹² Korespondencja między Zarządem Towarzystwa Przyjaciół UMCS a Spółdzielnią Przemysłu Artystycznego „ORNO” w okresie 7 I 1966 – 30 IV 1966; Pismo Stanisława Krzykały Sekretarza Zarządu TP UMCS do rektora UMCS Grzegorza L. Seidlera z 7 V 1966, tamże.

¹³ Pismo Edwarda Janiuka, Wiceprezesa Zarządu TP UMCS do rektora UMCS Grzegorza L. Seidlera z 20 X 1966, tamże.

¹⁴ J. Szymański, *Herb Naszego Uniwersytetu*, „Wiadomości Uniwersyteckie”, R. 2/1992, nr 7, s. 8.

¹⁵ Statut Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie – Projekt, Lublin 1974, s. 1.

Zakładem Nauk Pomocniczych Historii¹⁶. Nowy wygląd herbu UMCS opisano w Statucie z 1983 r. w następujący sposób:

Herb Uniwersytetu stanowi w błękitnym polu stylizowany srebrny orzeł ze złotym dziobem i szponami, w których znajdują się dwa także berła rektorskie oraz pięć złotych gwiazd sześciopromiennych w kręgach rozmieszczonych nad głową orła, przy barkach skrzydeł i przy szponach. Tarcza ma kształt zgodny z kształtem tarczy herbu państwowego. W celach pozaheraldycznych używa się znaku składającego się z herbu otoczonego w krąg napisem: 1944 · UNIWERSYTET · MARII · CURIE · SKŁODOWSKIEJ · PKWN¹⁷.

Profesorowi Józefowi Szymańskiemu Uniwersytet zawdzięcza również pierwszy dokładny i precyzyjny „Regulamin akademickiego ceremoniału”, który oprócz opisu znaków i insygniów uniwersyteckich organizował i ustalał kwestię stroju akademickiego i dokładnego przebiegu uczelnianych uroczystości¹⁸.

Zarówno w projekcie z 1974 r., jak i w Statucie wprowadzonym w 1983 r. znajduje się także opis sztandaru UMCS, a w 1983 r. pojawia się chorągiew Uniwersytetu:

W czasie uroczystości uniwersyteckich lub innych może być używany sztandar Uniwersytetu. Sztandar Uniwersytetu prawą stroną ma barwy białej, a na niej herb Uniwersytetu i napis: UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ W LUBLINIE, zaś lewą barwy błękitnej, a na niej herb państwowy Polski i napis: PKWN · 1944 · NAUKA W SŁUŻBIE LUDU. W prawym dolnym rogu w prawo skos na prawej stronie herb miasta Lublina, zaś na lewej stronie herb województwa lubelskiego.

Chorągiew Uniwersytetu składa się z dwóch stref, górnej białej z herbem Uniwersytetu i dolnej błękitnej¹⁹.

Sztandar został ufundowany z okazji 25-lecia powstania Uczelni przez Towarzystwo Przyjaciół UMCS, na podstawie decyzji z 18.12.1968 r. podjętej na posiedzeniu Zarządu Towarzystwa Przyjaciół UMCS. Wykonanie postanowiono zlecić Spółdzielni Pracy „Moda” w Lublinie²⁰. 21 lipca 1974 r. miało miejsce uroczyste udekorowanie Sztandaru UMCS Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski.

Kolejne Statuty UMCS wprowadzane były w latach 1986, 1991, 2006 (z załącznikiem dotyczącym herbu, znaku, sztandaru oraz chorągwi Uniwersytetu). Do roku 2006 (wyłączywszy zapis z 1991 r., gdzie znalazła się jedynie prawa strona) wygląd sztandaru pozostał niezmienny. Jeszcze w załączniku do Statutu z 2006 r. pojawia się opis: (...) *Lewa strona ma barwę błękitną, na niej herb państwowy Polski i napis: PKWN · 1944 · NAUKA W SŁUŻBIE LUDU, w lewym dolnym rogu herb województwa lubelskiego²¹*. Tymczasem w Statucie z 2019 r. sztandar opisany jest w całkowicie odmienny sposób: *Sztandar Uniwersytetu prawą stroną ma barwy białej, a na niej herb Uniwersytetu i napis: UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ W LUBLINIE oraz herb miasta Lublina w prawym dolnym rogu, zaś*

¹⁶ J. Szymański, dz. cyt.

¹⁷ Statut Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 1983, s. 8.

¹⁸ Regulamin akademickiego ceremoniału w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 1983.

¹⁹ Statut Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 1983, s. 8.

²⁰ Pismo sekretarza Zarządu TP UMCS Z. Sobolewskiego do rektora UMCS Grzegorza L. Seidlera z 27 XII 1968, AUMCS, Sekretariat, sygn. S. 251.

²¹ Załącznik do Statutu Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej z 14 VI 2006 r.

*lewą barwy błękitnej, a na niej herb państwowy Rzeczypospolitej Polskiej i napis: SCIENTIAE CIVIBUSQUE SERVIRE oraz herb województwa lubelskiego w lewym dolnym rogu*²².

Nowy akt prawny zmienił również opis pieczęci: Pieczęć z herbem Uniwersytetu wykonana w metalu wyobraża herb Uniwersytetu oraz otokowy napis: UNIWERSYTET · MARII · CURIE-SKŁODOWSKIEJ · W LUBLINIE. Pieczęć uroczysta Uniwersytetu, okrągła o średnicy 90 mm, wyobraża herb oraz napis otokowy: UNIVERSITAS MARIE CURIE-SKŁODOWSKA²³.

24 listopada 2021 r., po długich pracach zespołu, w skład którego weszli: prorektor ds. ogólnych dr hab. Arkadiusz Bereza, prof. UMCS, pracownicy Katedry Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii – prof. dr hab. Krzysztof Skupieński, dr hab. Tomisław Giergiel oraz dyrektor Centrum Prawno-Organizacyjnego UMCS mgr Grzegorz Narolski, Senat UMCS uchwalił nowy „Ceremoniał Akademicki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej”²⁴.

Nowy akt prawny systematyzuje dotychczasowe zwyczaje uniwersyteckie, dookreśla niejasne dotąd kwestie, jak choćby zasady i miejsca umieszczania herbu, aktualizuje symbole i barwy wydziałów, dodaje symbole instytutów. Spośród licznych zmian warto zwrócić szczególną uwagę na jedną, wydaje się bardzo istotną. Po ponad siedmiu dziesięcioleciach powróciła idea ufundowania rektorskiego pierścienia, którego w końcu lat 40. nie udało się wykonać. Ceremoniał uniwersytecki reguluje nie tylko wygląd i stosowanie insygniów, ale i dokładny przebieg uroczystości: immatrykulację, inaugurację roku akademickiego, która w UMCS przypada w dniu święta Uniwersytetu 23 października, promocję doktora habilitowanego i doktora, uroczystości nadania tytułu doktora honoris causa, tytułu profesora honorowego, uroczystość odnowienia doktoratu, przekazanie władzy rektorskiej i pożegnanie zmarłego. Opisuje również dokładnie kształt dostojnego pochodu rektorskiego będącego częścią uroczystości akademickich. W nowym ceremoniale wymienione są również księgi upamiętniające ważne uczelniane wydarzenia: Księga Pamiątkowa UMCS, Kronika UMCS, Księga Godności Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej oraz Księga Odznaczonych i Zasłużonych Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej²⁵.

Stosowanie zasad nowego regulaminu w praktyce będziemy mogli obserwować w trakcie nadchodzących uroczystości uniwersyteckich.

Anna Dubis

Archiwum i Muzeum UMCS

Miejsce pierwodruku: „Wiadomości Uniwersyteckie” 2/284 (2022).

²² Załącznik nr 1 do Statutu Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej z 29 V 2019 r.

²³ Tamże. W Regulaminie akademickiego ceremoniału w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie z 1983 r. spotykamy opis: *Pieczęć uroczysta Uniwersytetu, wykonana w metalu, wyobraża herb Uniwersytetu oraz nosi otokowy napis: 1944 · UNIWERSYTET · MARII · CURIE-SKŁODOWSKIEJ-PKWN.*

²⁴ Ceremoniał Akademicki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej z 24 XI 2021 r.

²⁵ Tamże.